

Міністерство освіти і науки України

**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого**

Харківська асоціація політологів

**УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ:
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
АНАЛІЗ СУЧАСНОСТІ
ТА ПРОГНОЗ МАЙБУТНЬОГО**

Збірник матеріалів XVII Всеукраїнської наукової
конференції викладачів, молодих науковців і студентів

10 грудня 2015 року

Харків
«Право»
2015

УДК 159.9+316.3(05)
ББК 60.562.2
У45

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман, доктор юридичних наук, професор (голова);
М. П. Требін, доктор філософських наук, професор;
Л. М. Герасіна, доктор соціологічних наук, професор;
Г. П. Клімова, доктор філософських наук, професор;
С. В. Куцепал, доктор філософських наук, професор;
В. Л. Погрібна, доктор соціологічних наук, професор;
І. О. Поліщук, доктор політичних наук, професор;
В. Д. Воднік, кандидат філософських наук, доцент;
О. В. Волянська, кандидат соціологічних наук, доцент;
В. Я. Зимогляд, кандидат філософських наук, доцент;
І. В. Підкуркова, кандидат соціологічних наук, доцент;
О. М. Сахань, кандидат соціологічних наук, доцент;
І. В. Головка, кандидат політичних наук.

У45 **Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього** : зб. матеріалів XVII Всеукр. наук. конф. викладачів, молодих науковців і студентів, 10 груд. 2015 р. – Х. : Право, 2015. – 744 с.

ISBN 978-966-458-916-8

У збірнику представлені матеріали учасників XVII Всеукраїнської наукової конференції викладачів, молодих науковців і студентів «Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього», проведеної 10 грудня 2015 р. Тематика конференції: політична, соціальна та правова сфера українського суспільства, основні історичні етапи розвитку соціально-політичної доктрини, концептуалізація влади у соціально-політичному дискурсі, проблеми розбудови демократичної, правової, соціальної держави і громадянського суспільства в Україні, подолання деструктивних чинників у соціально-політичному житті українського соціуму, національна безпека України, міжнародні відносини в умовах глобалізації, актуальні питання конфліктології та ораторського мистецтва.

Збірник розрахований на студентів вищих навчальних закладів України, які вивчають політологію, соціологію, конфліктологію, основи національної безпеки України і ораторське мистецтво.

УДК 159.9+316.3(05)
ББК 60.562.2

ISBN 978-966-458-916-8

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2015
© Оформлення. Видавництво «Право», 2015

ціальних відхилень спрямовані на активізацію усіх ланок громадянського суспільства, декриміналізацію культурних норм і свідомості значного прошарку громадян, вплив на мотивацію потенційних девіантів, зменшення факторів негативних соціальних відхилень, насамперед злочинності, спрямування зусиль держави і суспільства на діяльність, що збільшує ризик для злочинця бути спійманим і покараним, ускладнює вчинення злочинів, скорочення зисків від скоєних злочинів, зменшення стимулів злочинної діяльності. Профілактика буде ефективною лише тоді, коли проблеми сім'ї, жінки, дитини стануть головними у державі та суспільстві. Потрібні сучасні програми допомоги сім'ї, материнству, дитинству, відповідна законодавча база.

Волянська О. В.

кандидат соціологічних наук, доцент,
НУОУ імені Ярослава Мудрого

КОРУПЦІЯ В ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ ТА ЧИННИКИ, ЩО ЇЇ ЗУМОВЛЮЮТЬ

Той факт, що корупція є важливим елементом ведення бізнесу в Україні, було формально підтверджено численними дослідженнями, що проводились останнім часом українськими та міжнародними інституціями, зокрема Всесвітнім банком, корпорацією «Виклики тисячоліття» та Міжнародною фінансовою корпорацією. Відносини держави та бізнесу, де бізнес потерпає від корумпованості державних органів, не вичерпують всієї складності ситуації: поза рамками залишається проблема доброчесності самого бізнесу, його спроможності відмовитись від корупційних моделей вирішення проблем та досягнення певних цілей.

Корупція в бізнесовому середовищі має два аспекти: корупція у стосунках з державними органами та установами (стосунки «бізнес-влада») та корупція у приватному секторі (стосунки «бізнес-бізнес»). У даній статті розглядається корупція, яка має місце у приватному секторі економіки, а саме у відносинах «бізнес-бізнес». Не дивлячись на те, що кримінальна відповідальність за службові злочини передбачена для посадових осіб приватного права досить давно, корупція у приватному секторі як окреме явище почало розглядатися в Україні після приєднання до Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції ООН проти корупції, які передбачають введення окремої кримінальної відповідальності за корупцію в приватному

секторі. Розробники зазначених Конвенцій обумовлюють необхідність введення окремої кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в приватному секторі наступними чинниками: (1) існування тісних зв'язків між приватним і публічним сектором і, відповідно, — взаємний вплив одне на одного, тобто корупція в приватному секторі впливає на наявність і поширеність корупції в публічному секторі; (2) навіть за відсутності певної шкоди для певної особи, корупція в приватному секторі шкодить суспільству в цілому; (3) корупція в приватному секторі підриває такі цінності ведення приватного бізнесу, як довіра, упевненість в контрагенті, лояльність працівників до підприємств і організацій, де вони працюють, які необхідні для підтримання та розвитку соціально-економічних відносин; (4) необхідність забезпечення поваги до добросовісної конкуренції; (5) поширеність приватизаційних процесів, в результаті яких ключові публічні функції були приватизовані (освіта, медицина, транспорт, телекомунікація тощо), тобто перейшли з відома держави до приватних структур, що призвело до переміщення суттєвих бюджетних витрат та регуляторних повноважень; (6) у зв'язку з широкою приватизацією та впливом, який здійснює приватний бізнес на розвиток суспільства, у тому числі його публічних інститутів, важливим є забезпечення доброчесності в економічній, фінансовій та комерційній діяльності. Таким чином, захист населення від шкідливих наслідків корупції в бізнесі (особливо, коли суттєві фінансові ресурси та повноваження необхідні для виконання нових функцій сконцентровані в приватному секторі) має велике соціальне значення.

Корупція в приватному секторі має багато аспектів. По-перше, українське бізнес-середовище не має усталених стандартів чесного та соціально відповідального підприємництва. На його формування значною мірою вплинули особливі обставини та стандарти кримінального світу радянських часів та перших років економічних реформ. По-друге, в Україні діє потужна тіньова економіка, що складає, за різними даними, від 20 до 50% ВВП країни. Як наслідок, набули поширення неформальні угоди, несумлінна конкуренція та підміна звичайних моральних норм нормами кримінального світу. По-третє, існування потужних неформальних мереж, до яких входять підприємці, політики, посадовці та представники правоохоронних органів, призводить до нескінчених конфліктів інтересів, і, таким чином, — до системної корупції. По-четверте, корупційна культура має власні традиційні моделі домовленостей, що ретранслюються і поширюються як звичайні бізнесові практики. Нормальними формами співпраці серед бізнесменів вважаються хабарі, «відкати» та змови в обхід тендерних процедур.

Використання корупції у відносинах між приватними підприємствами є поширеною практикою, що має безліч форм та є результатом цілого діапазону особистих та бізнес мотивів. На думку працівників правоохоронних органів, що спеціалізуються на правопорушеннях у приватному секторі, підприємці використовують торгівлю комерційною інформацією про конкурентів, крутість та хабарі при працевлаштуванні, «відкати», змови при поданні тендерних пропозицій та участі у тендерних процедурах. Дані, отримані під час глибинних інтерв'ю з підприємцями, дозволяють зрозуміти, як використовуються деякі з цих видів корупції.

Дані опитування підприємців значним чином підтверджують гіпотезу, що ставлення до корупції в приватному секторі є доволі толерантним і функціональним. Близько половини респондентів фактично не вважають корупційною поведінкою «відкати», які є класичним проявом корупції в правному секторі, а саме отримання особою власного зиску завдяки використанню свого службового становища і завдаючи шкоди підприємству або організації, в якій працює: матеріальної — завищення цін на товари та послуги та репутації — закупівля недоброякісних, зіпсованих, прострочених товарів тощо. При цьому до корупційних практик підприємці та бізнесмени у приватному секторі готові вдаватися при здійсненні господарської діяльності і у переважній більшості випадків — при проведенні тендерних процедур.

У разі виникнення проблем з контрагентами підприємці та бізнесмени орієнтовані більше на вирішення питань власними силами, і лише незначна частина буде вдаватися до застосування корупційних зв'язків. Це може бути пояснено тим, що умови ведення бізнесу на сьогоднішній день фактично спонукають підприємців вдаватися до корупційних практик. Також способи ведення бізнесу апоріорі несуть в собі корупційну складову у відносинах з державними органами, що, звичайно, переноситься і на відносини в приватному секторі. Інколи застосування корупційних практик є засобом збереження бізнесу або утримання його конкурентоспроможності.

Крім цього, приватний сектор української економіки формувався в умовах «партизанського руху» кінця 80-х і початку 90-х та «дикого капіталізму» з середини 90-х. Звичайно, це призвело до певних морально-ціннісних орієнтацій у свідомості підприємців та бізнесменів: відсутність поваги до приватної власності, добросовісної конкуренції, відсутність етики бізнесових відносин тощо.

Протидія корупції в приватному секторі правоохоронними засобами відбувається також не досить активно. При високому рівні корумпованості приватного сектору і виявленому ставленні підприємців до корупції та го-

товності застосовувати корупційні методи ведення господарської діяльності лише незначна частина правоохоронців зазначила, що випадки притягнення службових осіб (суб'єктів приватного права) часто зустрічаються в діяльності правоохоронних органів. Це пояснюється декількома чинниками: заходами, спрямованими на захист приватного бізнесу від втручання правоохоронних органів в їхню діяльність, що ускладнює застосування правоохоронних засобів для виявлення даної категорії корупційних злочинів; високою латентністю даної категорії злочинів; небажанням підприємців та бізнесменів звертатися до правоохоронних органів з заявами про корупційні дії своїх колег або співробітників. Останнє підтверджується і тим фактом, що лише 2% опитаних підприємців були готові заявити до правоохоронних органів про відомі їм випадки одержання «відкатів».

Аналіз глибинних інтерв'ю дозволяє виділити наступні причини корупції у приватному секторі: 1) низька культура підприємницької діяльності та низька загальна правова культура. Вдаючись до корупції, підприємці йдуть шляхом найменшого спротиву, віддаючи перевагу незаконному, але швидкому засобу отримання необхідного контракту, нехтуючи при цьому репутацією власної компанії: «З'ясування можливостей швидко та результативно вирішити нагальне питання (власник малого бізнесу, жінка, 38 років); 2) сталість та поширеність корупційних практик (ця причина пов'язана з попередньою): «всі так роблять»; «без цього бізнесу не буває», «не підмажеш, не поїдеш» — ось типові висловлювання підприємців, що описують цю причину появи корупції в приватному секторі; 3) безкарність («Безкарність корупції в державі тягне за собою вільне її використання у вирішенні всіх питань (власник малого бізнесу, жінка, 38 років)); 4) функціональне сприйняття корупції, використання «відкатів» у якості конкурентної переваги: «Мені здається, що на нашому етапі розвитку з молодією економікою це питання конкурентної основи, точніше, її перевели в грошовий еквівалент. Хочеш отримати вигідний підряд — поділися з тим, хто його роздає, інакше з ним поділиться хто-небудь інший (керівник відділу продажу, чоловік, 38 років); «Практика «відкатів» настільки звичайна, що стала складовою тренінгів з активних продажів» (керівник відділу продажу, чоловік, 38 років); 5) низька свідомість та культура працівників приватної сфери: причини, пов'язані з мотивацією найманого працівника. Тут може діяти вплив декількох факторів: бажання швидко та без зайвих зусиль отримати додатковий прибуток; «образ» на керівництво компанії за недооціненість; відсутність фінансового заохочення за зниження ціни угоди (незалежно від результатів перемовин з потенційним покупцем/продавцем; 6) фіксована заробітна плата; 7) непрозорість процедур закупівель;

8) відсутність зацікавленості у викритті «відкатів» та інших корупційних практик, зважаючи на можливі репутаційні втрати для компанії, співробітників якої є або «відкатодавцем» або «відкатоотримувачем».

Суттєвою проблемою для України є те, що в сприйнятті населення приватна сфера діє переважно за законами тіньової економіки, про що свідчать результати оцінок респондентами поширеності окремих корупційних практик в приватній сфері. Біля половини опитаних впевнені, що поширеними практиками українського бізнесу є: хабарі політикам, депутатам, політичним партіям (41,2% опитаних вважають, що таке відбувається часто); виплата зарплатень в «конвертах» (56,8%); наявність «даху» в правоохоронних органах (52%); здійснення підприємницької діяльності без її реєстрації (25,4%), використання «блату», зв'язків, впливових людей для отримання пільг, переваг тощо (56,4%). Ці практики, у відповідності до чинного законодавства, є різновидами корупції у відносинах держави та бізнесу й ілюструють тезу про «тінізацію економіки». Проте запропонований аналіз корупційних практик, поширених в українському бізнесі, дає можливість зрозуміти функціональну складову корупційних відносин як зручного та звичайного типу поведінки бізнесменів не тільки з державою але й з контрагентами. Дані щодо «внутрішніх» корупційних практик українського бізнесу показують, що лише 12,7% опитаних впевнені, що підприємці не використовують корупції у відносинах з іншими підприємцями. Решта вважає, що «відкати» і підкуп контрагентів або конкурентів звичайна практика, зокрема, на думку третини опитаних, це відбувається досить часто.

Усвідомлюючи основні характеристики українського приватного сектору, важливо в подальшому з'ясувати, яким чином вони впливають на його готовність до участі у протизаконній діяльності.

Головко І. В.

кандидат політичних наук,
НЮУ імені Ярослава Мудрого

СПЕЦИФІКА ВТІЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРАКТИК: ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

Аналіз політичних подій кінця XX — початку XXI століть дозволяє стверджувати, що процеси демократизації в сучасному світі набувають небачених масштабів поширення та розгортання. Тому на сьогодні осмислення проблем